

УДК 332.334

*В. В. Голданов,
здобувач, Дніпропетровський державний
аграрний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Розглянуто методичні підходи до раціонального землекористування. Наведено методичні підходи до оцінки земельних ділянок як з якісної сторони, так і матеріальної. Обґрунтовано важливість еколого-економічної оцінки земельних ділянок.

Methodical approaches to the efficient land-utilization are observed. Methodical approaches of quality and monetary land valuation are given. Ecological and economical valuation of land is motivated.

ВСТУП

Реалії сьогодення свідчать про те, що людство зорієнтоване на марнотратне ставлення до природи. Але неможливо постійно збільшувати використання не: відтворюваних, вичерпних і незамінних ресурсів. Ми вже зараз спостерігаємо наслідки байдужого ставлення до довкілля, а саме забруднення навколишнього середовища, виникнення озонових дірок, зміна клімату, яке веде до опустелювання території, зниження родючості ґрунтів, зникнення лісів та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідити основи раціонального землекористування, методику якісної та грошової оцінки земельних ділянок за сучасних умов господарювання в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання раціонального використання землі можна розглядати з багатьох позицій: соціально-економічної, техніко-економічної, агротехнічної, організаційно-правової. Проте, вивчаючи окремо кожний пункт цієї проблеми, потрібно розуміти, що раціональне використання і охорона землі — комплексна проблема, яка повинна вирішуватись спільно державою, працівниками сільського господарства і суспільством.

Методологія (дослідження наукових методів пізнання) в широкому розумінні — це система теорій, принципів та правил наукового дослідження, яка є складним та багатоступеневим утворенням, містить ряд методів, пізнавальних процедур та операцій [1, с. 93].

Професор М.С. Пушкар в одній із своїх фундаментальних робіт зазначає: "...методологія — це всеохоплююче знання про понятійний апарат конкретної науки, про концепцію, внутрішню бу-

дову, етапи становлення та розвитку" [2, с. 184].

Методологія агроекономічних досліджень — це система принципів, положень, методів і моделей аналізу або прогнозування розвитку економічних процесів і об'єктів агропромислового комплексу, сільського господарства, сільської місцевості [3, с. 7].

Методологічною основою дослідження раціонального землекористування є діалектичний підхід, який дозволяє прослідкувати дію економічних законів з тим, щоб на їх основі встановити тенденції та закономірності розвитку суспільних явищ, дати аналіз існуючого стану і шляхи їх вдосконалення, розробити та уточнити систему категорій, які уточнюють ті чи інші поняття. Він також забезпечує формування системи показників та різні варіанти оцінки ефективності землекористування.

Обов'язковою умовою діалектичного методу є дотримання філософських та загальнонаукових принципів. Філософи вивчають землекористування як поєднання методології і світогляду. Взаємовідносини суспільства і природи за марксистською філософією керуються законом матеріалістичної діалектики про загальний взаємозв'язок і взаємозалежність явищ у природі і в суспільстві. Тобто суспільна діяльність не може функціонувати без використання природних благ (землі), а отже, і без впливу на навколишнє середовище. Антропогенний вплив на зміну природи визнається неминучим — така основа реалістичної політики раціонального землекористування. Взаємовідношення природи і суспільства, використання і охорона природи через призму діалектичної єдності марксистами бачиться як суперечливе, але єдине ціле.

Досліджуючи взаємозв'язок людини, суспільства і природи необхідно зазначити, що все

це специфічні частини матеріального світу. Але на відміну від інших природних істот, людина не просто природна істота, а людська природна істота, тобто істота, яка існує для самої себе. Перебуваючи в тісному взаємозв'язку, природа і суспільство утворюють систему "суспільство — природа", яка функціонує відтоді, відколи з'явилася людина з властивими їй практичним способом ставлення до природи. Система "суспільство — природа" передбачає пізнання людиною природи, її використання і перетворення. Свою цілісність ця система могла зберегти при одночасному цілеспрямованому розвитку обох елементів природи — природи і суспільства [4, с. 348].

Загальнонаукові принципи при вивченні питання сільськогосподарського землекористування включають наступні підходи: системний, структурно-функціональний, а також методи — аналізу і синтезу, порівняння, групування, моделювання, індукції та дедукції тощо. Таке поєднання філософських та загальнонаукових принципів разом із застосуванням економічних законів і методів аналізу є обов'язковою умовою існування ефективної системи інструментів і методів вивчення досліджуваної проблематики. Схематично загальна методологія системного дослідження раціонального землекористування як економічного явища зображена на рис. 1.

Загалом будь-який метод розробляється на основі певної теорії; теорія і метод у своїй єдності є відображенням реальної дійсності. Метод задає спосіб дій з даними, фактами, значимість яких визначається теорією [5, с. 5].

Використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві є складною системою, що складається з окремих елементів (складових). Тому цілісне дослідження цього процесу повинно включати й аналіз окремих його систем і підсистем. Застосування принципу системності дозволяє охопити систему факторів, показників та систему методів щодо оцінки використання землі у сільському господарстві.

Використання земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві є складною системою, що складається з окремих елементів (складових). Тому цілісне дослідження цього процесу повинно включати й аналіз окремих його систем і підсистем. Застосування принципу системності дозволяє охопити систему факторів, показників та систему методів щодо оцінки використання землі у сільському господарстві.

Вивчення і обґрунтування закономірностей розвитку будь-якого суспільного явища, в тому числі землекористування, може бути теоретичним і практичним. В Україні накопичений величезний практичний досвід у землекористуванні.

Протягом 1956—1961 років в країні були проведені великомасштабні ґрунтові дослідження всіх сільськогосподарських земель, при цьому було виконано понад 3 млн ґрунтових аналізів [6, с. 6]. В результаті було картографовано ґрунтовий покрив землекористувачів всіх колгоспів і радгоспів держави. Україна стала однією з перших держав світу, яка отримала карту ґрунтів. Дана карта є необхідною для впровадження агротехнічних заходів по підвищенню урожайності сільськогосподарських культур [7, с. 3]. Крім того, у колишніх колгоспах велася книга полів, сівозмін, що є надзвичайно важливим при плануванні подальшого

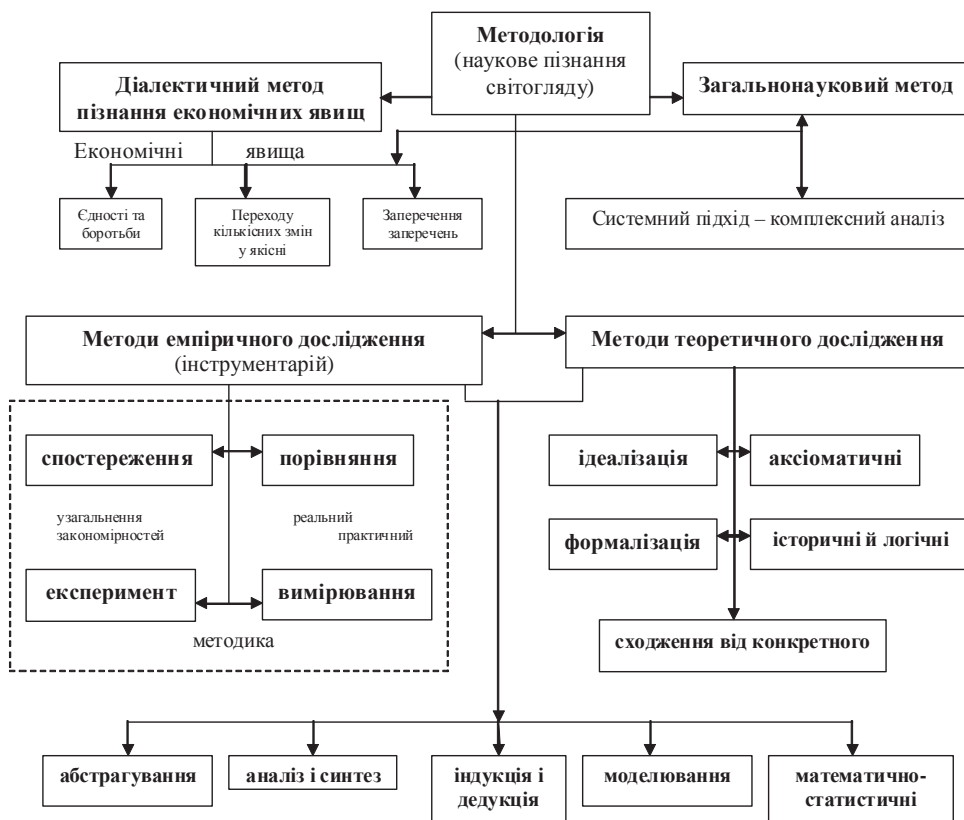

Рис. 1. Загальна схема методології системного дослідження раціонального сільськогосподарського землекористування

використання певної земельної ділянки.

В умовах ринкових відносин неправильним було б ігнорування досвіду напрацювань зарубіжної економічної науки, зокрема щодо удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання та охорони земель, правового регулювання земельних відносин, а також оцінки земель сільськогосподарського призначення. Він необхідний для обґрунтованих пропозицій щодо можливостей трансформації перелічених наукових розробок в економіку України.

Таким чином, методологія дослідження раціонального сільськогосподарського землекористування повинна базуватися на діалектиці і економічних законах, охоплювати найновіші досягнення вітчизняної і зарубіжної економічної і технологічної наук, відображати об'єктивну реальність.

Підсумовуючи вищевикладене, загальну методологію дослідження питання раціонального сільськогосподарського землекористування пропонуємо розглядати в наступних аспектах, які схематично зображено на рис. 2.

Проблеми включення землі в господарський оборот належать до однієї з найсуперечливіших та активно обговорюваних як в історичному аспекті, так і на сучасному етапі формування ринкових відносин в аграрному секторі. Методологічні витoki даної проблеми криються в тому що, земля разом з її природними властивостями є носієм певних соціальних якостей, які відображаються в існуючих суспільних відносинах. У цьому і полягає головна методологічна суперечність земельного питання в будь-яких його конкретно-історичних формах. Звідси випливає, що найбільш загальною методологічною основою питання про те, чи може бути земля това-

ром, є діалектика природного і соціального. Товарність — соціальна якість, а унікальні риси землі (родючість і фізична форма просторового розміщення суспільства) — природна якість.

Безумовно, природні властивості землі при використанні її у сільськогосподарському виробництві відіграють визначальну роль. На якісній оцінці ґрунтового покриття базується економічна оцінка земель. Проте нині особливого значення набуває важливість дослідження питань соціального порядку, оскільки земля зажди буде виконувати таку соціальну функцію, як середовище існування суспільства загалом і окремо взятої людини зокрема. Маючи у власності земельну ділянку, селянин стає повноправним учасником соціально-економічних відносин суспільства.

Існування земельної ренти як економічної форми реалізації власності на землю, її функціонування як об'єкта купівлі-продажу — все це є свідченням того, що як природне тіло земля виконує суспільні функції. Звідси випливає важливість соціально-економічного фактору у побудові державою таких земельних відносин, які б забезпечували вимоги раціонального землекористування і охорони земель.

Актуальною проблемою підвищення ефективності землекористування є методологія оцінки земельних ресурсів. Найбільш вживаними в світовій практиці оцінювання є такі підходи: за інформацією, що склалася на земельному ринку; за рівнем доходності; за рівнем витратності.

Відповідно до Земельного кодексу України, всі відомості про земельні ділянки, їх місцезорешування та правовий режим використання, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, розподіл

серед власників землі та землекористувачів встановлюються єдиною державною системою земельно-кадастрових робіт — державним земельним кадастром. Він призначений для забезпечення інформацією держави та громадян з метою регулювання земельних відносин, раціонального використання та охорони земель, визначення розміру плати за землю і цінності землі у складі природних ресурсів, контролю за використанням і охороною земель.

Серед іншого до складу земельного кадастру входять: бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель та грошова оцін-

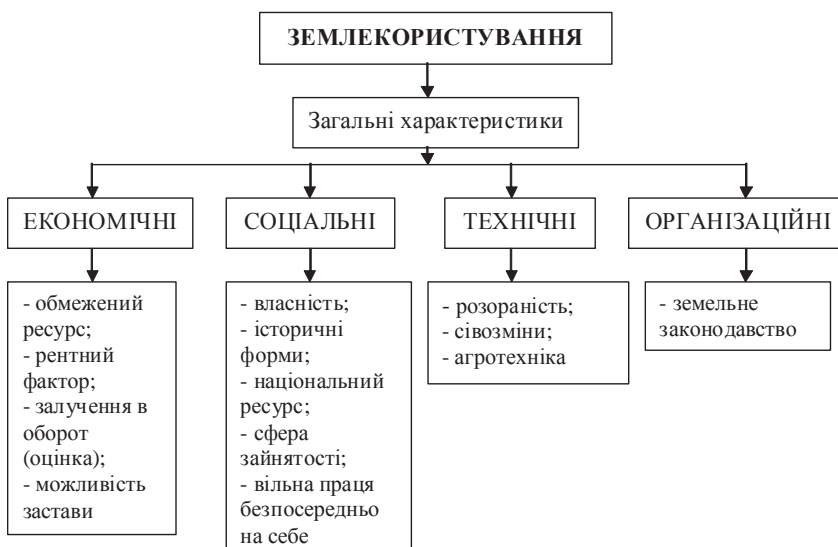

Рис. 2. Системне дослідження раціонального сільськогосподарського землекористування

ка земельних ділянок. Бонітування ґрунтів — це порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер та суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природнокліматичних умовах. Це спеціалізована класифікація ґрунтів відносно різних сільськогосподарських культур чи їх екологічних груп. Головним завданням бонітування є встановлення відповідності природнокліматичних умов біологічним потребам конкретних культур, тобто стану їх придатності для обробітки. На думку авторів [8, с. 169], бонітування ґрунтів є найбільш цінною (достовірною) інформацією про землю, що відображає її основну виробничу властивість — продуктивність.

Об'єктом бонітування є ґрунтовий покрив, його різновид або агровиробнича група ґрунтів. Показником ступеня якості (родючості) ґрунтів є бонітет, що виражається в балах. Він встановлюється на основі об'єктивних даних щодо природних властивостей ґрунтового покриву, що виступають в якості критеріїв бонітування (вміст гумусу в ґрунті, його кислотність, здатність забезпечувати рослин природними факторами — водою, теплом, повітрям та інше).

Оцінку родючості ґрунтів дають у відносних величинах — балах по 100-бальній шкалі, У зв'язку з неоднорідністю ґрунтово-кліматичних умов і значними відмінностями до вимог вирощування культур важко вибрати єдиний еталон ґрунтів, який можна було б оцінити в 100 балів. Тому за 100 балів беруть еталонний ґрунт для кожної культури в зоні її вирощування. До таких культур відносяться озима пшениця, озиме жито, ячмінь, овес, кукурудза, цукрові буряки, соняшник, картопля, льон-довгунець. Шкали бонітетів ґрунтів складаються в розрізі агровиробничих груп ґрунтів стосовно окремих культур (або екологічно близьким їх групам) по кожному природно-сільськогосподарському району.

Для оцінки землі як природного ресурсу і способу виробництва в сільському господарстві та як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та доходність з одиниці площі використовують економічну оцінку земель. Її природно-історичною основою є матеріали бонітування ґрунтів. Вона проводиться для порівняльного аналізу ефективності використання земель різного призначення і є основою для грошової оцінки земельної ділянки.

Матеріальною основою грошової оцінки, що

здійснюється за сучасною методикою, є економічна оцінка, яка через призму економічної ефективності виробництва продукції рослинництва на різних ділянках враховує якість землі [9]. У процесі узагальнення методичних підходів до визначення грошової оцінки землі Г.П. Лактіонова простежує чіткий системний підхід, який включає послідовні етапи: оцінка якості землі (бонітет) — економічна оцінка — грошова оцінка. Цілком очевидно, продовжує автор, що грошова оцінка землі є прикінцевим етапом установавання ціни на землю в ринкових умовах. Ключовим показником для економічної оцінки землі за чинною методикою є урожайність і собівартість продукції. На їх основі обчислюється система економічних показників, яка визначає ефективність виробництва [10, с. 10—11].

Грошова оцінка земельних ділянок здійснюється з метою регулювання відносин при передачі землі у власність, спадщину, під заставу, при даруванні, купівлі-продажу земельної ділянки та права оренди, визначенні ставок земельного податку, ціноутворенні, обліку сукупної вартості основних засобів виробництва, визначенні розміру внеску до статутних фондів акціонерних товариств, об'єднань, кооперативів.

Проводиться вона окремо по орних землях, землях під багаторічними насадженнями, природними сіножатями і пасовищами за рентним доходом, який формується залежно від якості, місцезростаювання і економічної оцінки земель.

Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 року № 213. Згідно з нею для визначення грошової оцінки земель по Україні розраховують диференціальний рентний дохід з орних земель за економічною оцінкою по виробництву зернових культур (у центнерах) за формулою:

$$P_{\text{ДН}} = (Y \times C - 3 - 3 \times \text{КНР}) \cdot C; \quad (1);$$

де $P_{\text{ДН}}$ — диференціальний рентний дохід з гектара орних земель, ц;

Y — урожайність зернових з гектара, ц/га;

C — ціна реалізації центнера зерна, грн.;

3 — виробничі затрати на гектар, грн.;

$\text{К}_{\text{НР}}$ — коефіцієнт норми рентабельності, необхідної для розширеного відтворення.

Крім диференціального рентного доходу, в сільському господарстві створюється абсолютний рентний дохід, який, на думку авторів [11, с. 14], еквівалентний 2 ц зерна з 1 га ($\text{АР}_{\text{ДН}} = 2$ ц). Таким чином грошова оцінка орних земель буде визначатися за формулою:

$$\text{ГОЗ} = (P_{\text{ДН}} + \text{А}_{\text{РДН}}) \times C \times T_{\text{К}} \quad (2),$$

де $\text{Г}_{\text{ОЗ}}$ — грошова оцінка гектара орних зе-

Таблиця 1. Методичні підходи щодо експертної грошової оцінки земельної ділянки

Методичний підхід	Характерні риси	Формула
Капіталізація чистого операційного або рентного доходу:	- розмір вартості земельної ділянки визначається від найбільш ефективного використання земельної ділянки з урахуванням установлених обмежень та обтяжень; - чистий операційний дохід визначається на основі аналізу ринкових ставок орендної плати за землю; - рентний дохід розраховується як різниця між очікуваним доходом від продукції, одержуваної на земельній ділянці (фактичної або умовної) та виробничими витратами та прибутком виробника; - для поліпшення земельної ділянки дохід із землі визначається шляхом розподілення загального доходу між її фізичними компонентами – землею та земельним поліпшеннями.	
пряма капіталізація	ґрунтується на припущенні про постійність та незмінність грошового потоку від використання земельної ділянки.	$C_{кп} = \frac{Do}{Cк} \quad 1$
непряма капіталізація	ґрунтується на припущенні про обмеженість та заміність грошового потоку від використання земельної ділянки протягом певного періоду з наступним продажем її на ринку.	$C_{кп} = \sum_{i=1}^t \frac{Do_i}{(1+Cк)^i} + P \quad 2$
зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок	вартість земельної ділянки визначається на рівні цін, які склалися на ринку шляхом внесення поправок до цін продажу подібних ділянок, що враховують відмінності в умовах угод та характеристиках, впливають на вартість.	$C_{за} = C_a + \sum_{j=1}^m \Delta C_{aj} \quad 3$
урахування витрат на земельні поліпшення	використовується для оцінки поліпшених земельних ділянок, або таких, поліпшення яких передбачається, за умови найбільш ефективного їх використання (фактичного чи умовного)	$C_{в} = C_о - Voc \quad 4$

виду вартості об'єкта оцінки (заставна, страхова, для бухгалтерського обліку тощо), за яку він може бути проданий (придбаний) або іншим чином відчужений на дату оцінки відповідно до умов угоди. Експертна грошова оцінка земельної ділянки здійснюється на основі таких методичних підходів (ст. 6 Методики):

— капіталізація чистого операційного або рентного доходу (пряма і непряма);

— зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок;

— урахування витрат на земельні поліпшення.

Схематично методичні підходи експертної грошової оцінки земельної ділянки відображено в табл. 1.

мель, грн.;

$R_{дн}$ — диференціальний рентний дохід з гектара орних земель, ц.;

$A_{рдн}$ — абсолютний рентний дохід у натуральному виразі, ц.;

C — ціна реалізації центнера зерна, грн.;

T_k — термін капіталізації рентного доходу, років, який встановлюється нарівні 33 років.

Грошова оцінка окремої земельної ділянки (території сільськогосподарських угідь, що знаходяться у власності або користуванні юридичних та фізичних осіб) визначається на основі шкал грошової оцінки агропромислових груп ґрунтів і розраховується за формулою:

$$G_{агр} = \frac{F \times B_{агр}}{B} \quad (3),$$

де B — грошова оцінка агропромислової групи ґрунтів, грн.;

G — грошова оцінка гектара відповідних угідь по сільськогосподарському підприємству, грн.;

$B_{агр}$ — бал бонітету агропромислової групи ґрунтів;

B — бал бонітету гектара відповідних угідь по сільськогосподарському підприємству.

Експертна грошова оцінка земельної ділянки проводиться при здійсненні цивільно-правових угод та переоцінки основних фондів для бухгалтерського обліку згідно законодавства. Її методика затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531. Вона передбачає визначення ринкової (імовірної ціни продажу на ринку) або іншого

1 — $C_{кп}$ — вартість земельної ділянки, визначена шляхом прямої капіталізації, грн.; Do — чистий або рентний дохід, грн.; $Cк$ — ставка капіталізації (у вигляді десяткового дробу).

2 — $C_{кп}$ — вартість земельної ділянки, визначена шляхом непрямої капіталізації, грн.; Do_i — очікуваний чистий операційний або рентний дохід за i -й рік, грн.; P — поточна вартість реверсії; t — період, який вираховується при непрямої капіталізації чистого операційного або рентного доходу, у роках.

3 — $C_{за}$ — скоригована ціна продажу a -ї подібної земельної ділянки, грн.; C_a — фактична ціна продажу a -ї подібної земельної ділянки, грн.; m — кількість факторів порівняння; ΔC_{aj} — різниця (поправка) в ціні (+,-) продажу a -ї подібної земельної ділянки стосовно ділянки, що оцінюється, за j -м фактором порівняння.

4 — $C_{в}$ — вартість земельної ділянки, визначена шляхом урахування витрат на земельні поліпшення, грн.; $C_о$ — очікуваний дохід від продажу поліпшеної земельної ділянки чи капіталізований чистий операційний або рентний дохід від її використання, грн.; Voc — витрати на земельні поліпшення, грн.

ВИСНОВОК

Сукупність розглянутих в статті методологічних прийомів і методів є науковою базою, що дозволяє комплексно досліджувати питання раціонального сільськогосподарського землекористування. Тільки за умов еколого-економіч-

ного залучення земель у господарський оборот сільське господарство країни зможе не тільки зберегти наявний нині ґрунтовий покрив а й забезпечити його поліпшення. Крім того, населення держави буде забезпечено високоякісними екологічно чистими продуктами харчування, що є складовою продовольчої безпеки.

Маючи надзвичайно потужний природний потенціал, сільське господарство має всі передумови для виходу своєї продукції на світові ринки, що в умовах обмеженості збільшення виробництва сільськогосподарської продукції Європейськими країнами, з одного боку, і постійно зростаючою кількістю населення світу — з іншого, дасть Україні змогу стати одним із світових лідерів у забезпеченні населення світу продуктами харчування.

Література:

1. Тринько Р.І. Методика економічних досліджень. — Львів, 1999. — 356 с.
2. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічний аспект): Монографія. — Тернопіль: Економічна думка, 1999. — 422 с.
3. Аграрная экономическая наука на рубеже веков: методология, традиции, перспективы развития. — М.: Энциклопедия российских деревень, 1999. — 326 с.
4. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. — К.: Вікар, 1997. — 584 с.

5. Малюга Н.М. Методологічні рівні бухгалтерського обліку // Вісник ЖДТУ. — 2003. — № 4 (26). — С. 3—11.

6. Агрохимическая характеристика почв СССР. Украинская ССР. — М.: Издательство "Наука", 1973. — 344 с.

7. Почвы УССР / Н.Б. Вернандер, М.М. Годлин, Г.Н. Самбур, С.А. Скорина / Под. ред. М.М. Годлина. — Киев, Харьков.: Государственное издательство сельскохозяйственной литературы УССР, 1951. — 326 с.

8. Ігнатенко М.Г., Макєєв В.О. Проблемні питання використання земельних ресурсів — базової складової природно-ресурсного потенціалу України // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. Серія "Економічні науки". — № 34/46. — Луганськ, 2004. — С 166—170.

9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про Методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів" // Урядовий кур'єр. — 1995. — № 50. — 4 квітня.

10. Лактіонова Г.П. Проблема оцінки та визначення ціни землі в умовах ринку // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. Серія "Економічні науки". — № 37/49. — Луганськ, 2004. — С. 9—13.

11. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Удосконалення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення // Економіка АПК. 2002. — № 8. — С. 10—16.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2009 р.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

- відомості про автора (авторів): ім'я, по батькові, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи, службова і домашня адреси (з поштовим індексом), контактний телефон;
- УДК;
- назва статті мовою оригіналу та англійською мовою;
- коротка анотація (2—4 речення) мовою оригіналу та англійською мовою;
- ключові слова;
- текст статті повинен мати такі необхідні елементи: вступ (формулюється наукова проблема, ступінь її вивченості, актуальність тієї частини проблеми, якій присвячена стаття), постановка задачі (формулюються мета і методи дослідження), результати (викладається система доведень запропонованої гіпотези, обґрунтовуються наукові результати), висновки (вказується наукова новизна, теоретична і практична значущість результатів дослідження, перспективи подальших розробок з цієї теми). Розділи повинні бути виділені;
- обов'язковий список використаних джерел у кінці статті;
- обсяг статті — 12—25 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків);
- шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними;
- ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у **чорно-білому** вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. До графіків та діаграм мають бути подані таблиці, на основі яких вони збудовані;
- разом із друкованою статтею треба подати її електронний варіант на CD носії або електронною поштою. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word. Схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, JPG, в імені яких зазначається номер ілюстрації у статті, наприклад pict 4.tif.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Адреса редакції: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
для листування: 04112, м. Київ, а/с 61; economy@kiev.rel.com, economy_2008@ukr.net
Тел.: (044) 458-10-73, 223-26-28, 537-14-33